

SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, 2024, 64-78.

E-ISSN: 3023-5529

Araştırma Makalesi / Research Article

ALEVİ BEKTAŞI TOPLUMLARDA KERAMET İNANCI VE DİNÎ ÖĞRETİLERİN DEVAMLILIĞINA KATKISI: TOKAT/ZİLE ÖRNEĞİ

KERAMET BELIEF AND ITS CONTRIBUTION TO THE CONTINUITY OF RELIGIOUS TEACHINGS IN ALEVI-BEKTASHI COMMUNITIES: A CASE STUDY FROM TOKAT/ZİLE

Cem ONAR

Bağımsız Araştırmacı

cem.onarr@gmail.com

0009-0009-7500-1212

ÖZ

ABSTRACT

**Geliş
Tarihi:**
(Received)
15.04.2024

**Kabul
Tarihi:**
(Accepted)
11.06.2024

**Yayın
Tarihi:**
(Published)
30.06.2024

Anahtar Kelimeler

Alevilik
Bektaşilik
Veli
Keramet
İnanç

Keywords

Alevism
Bektashism
Saint
Keramet
Faith

Keramet, sözlük anlamıyla ermiş kimselerin gösterdiği doğaüstü ve sıra dışı davranış veya durumları ifade etmektedir. Velilik makamına ulaşmış kişilerin kendilerinde görülen bu tür davranışlar, cemaat içinde hayretle karşılanır ve keramet olarak adlandırılır. Bu kerametler, genellikle manevi otorite ve ilahi ışıkla ilişkilendirilir ve toplumda derin bir etki bırakabilir. Veli ve keramet bir kişide zuhur edeceği gibi, tabiat varlıklarında da görülebilmektedir. Keramet inancı özellikle Alevi-Bektaşî inancına mensup kişiler arasında asırlardır inancın bir parçası olagelmıştır. Günümüzde de bu inanç güncelliğini korumaktadır. Yazılı kaynakların az olduğu bu topluluklarda, kerametlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan menkıbeler, veli inancının geçmişinde bilgi almamızı sağlayan önemli edebî kaynaklardan sayılmaktadır. Menkıbeler, Türk edebiyat tarihi açısından da önemli kaynaklar arasında yer alır. Alevi-Bektaşî topluluklarının geçmişten günümüze bilgi, inanç, yol-erkân öğretileri, talimler tarafından bu menkıbeler aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Bu çalışmada, keramet inancının günümüzde yeni kuşak Alevi-Bektaşî inancına sahip bireylere nasıl aktarıldığı araştırılmaktadır. Bu kapsamda, Tokat'ın Zile ilçesinde yer alan Alevi-Bektaşî topluluklarının, veli makamından kimseler olarak kabul gördüğü zatların, ziyaret yerlerinde yaşarken ve öldükten sonra gösterdikleri kerametler, saha çalışması yöntemiyle incelenmiş; doğrudan ve katılımcı gözlemi olarak irdelenip nitel görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. İncelenen kerametlerin içerikleri ve motiflerinin kaynağı bakımından kökeni, titizlikle incelenmiştir. İşlevsel halk bilimi kuramı bağlamında, söz konusu kerametlerin dinî ve sosyokültürel hayattaki anlam ve önemi üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Keramet inancının günümüzde de hâlâ güncel olduğu ve toplumda önemli bir yerinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu tür kerametler, insanların inançlarını güçlendirirken, manevi yönden de destek sağlayarak toplumsal bağların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, kerametlerin dinî ve kültürel yaşam içindeki yerinin ve etkisinin devam ettiği belirlenmiştir.

In the dictionary, keramet is defined as a supernatural, surprising behaviour or situation that is believed to be exhibited by holy people. The behaviours that appear in the persons who have reached the parenthood care and these behaviours that are met with amazement in the community are called keramet. Saints and keramet can be seen in a person as well as in natural beings. The belief in keramet has been a part of the faith for centuries, especially in Alevi-Bektashi societies, and today this belief remains up-to-date. In these communities where written sources are rare, legends created by bringing together keramets are also considered important literary sources that allow us to get information about the history of the Saint faith. The legends are also among the important sources in terms of Turkish literary history. The knowledge, belief, path-manner teachings of the Alevi-Bektashi communities from the past to the present are also transmitted to future generations by suitors through these legends. In this study, it is investigated how the belief in keramet is transferred to the new generation of individuals who have the Alevi Bektashi faith today. In this context, the keramets shown by the people whom the Alevi-Bektashi communities in the district of Tokat Zile considered to be people from the parental authority while living and after death at the places of visit were examined. The origin of the contents and motives of the studied keramets in terms of their origin has been examined. Within the framework of functional folklore theory, the meaning and importance of these keramets in religious and sociocultural life have been emphasized, and it has been concluded that the belief in gifts remains current today.

Atıf/Cite as: Onar, C. (2024). Alevi Bektaşî toplumlarda keramet inancı ve dinî öğretilerin devamlılığına katkısı: Tokat/Zile örneği. *SÜREK Alevilik – Bektaşilik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 64-78.

© 2024 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü. Her hakkı saklıdır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute. All rights reserved.

Giriş

Çağlar boyunca belirli bir kültürün içinde yaşayan ve onunla şekillenen insan toplulukları, daha sonra çeşitli sebeplerle farklı bir kültüre geçiş yapabilirler. Bu intikal sürecinde ve uzun zaman sonra dahi, önceki kültür ve inanışlarıyla, bütünüyle bağlarını koparmazlar; bazı unsurları korurlar ve muhafaza ederler, ancak diğerlerini yeni kültürün kalıplarına uydurarak değiştirirler. Bu fenomen, sosyolojik olarak tanımlanan ve bilinen bir olgudur (Gustav, 1951, s. 169, akt. Ocak, 2009). Farklı zaman dilimlerinde, bazen küçük gruplar bazen de büyük kitleler şeklinde, İslamiyet’i kabul eden Türk toplulukları, geçmiş inançlarını bırakmak yerine mevcut olan inançla geçmiş inançlarının ortak yönlerini güçlendirmiş; çatışan kısımları ya görmezden gelmiş ya da yeni inancına uydurmuştur. Bu bağlamda, Veli kültürü, Türk topluluklarının kadim inançları, atalar kültürü, dağ-tepe kültürü, tabiat kültürü; Budizm, Şamanizm, Uzak Doğu dinleri ve İran dinleri gibi tarihin çeşitli dönemlerinde benimsediği inançlar, İslam’ın kabulüyle beraber tamamen terk edilmemiş ve bu yeni dinle birlikte harmanlanarak yeni bir şekil yeni bir muhteva ortaya çıkarılmıştır (Ocak, 2009).

Türk-İslam coğrafyasında yoğun olarak görülen veli ve keramet inancı, inanç ve ayinler, halkın hayal gücünün ürettiği en önemli kültürel değerler arasında yer alır. Bu kültürel motifler, kökenlerini İslamiyet öncesindeki inanç sistemlerinden ve dinlerden alsa da tasavvuftaki veli anlayışıyla ilişkilendirilerek şekillenir. Veli kültürü, bu bağlamda yatır ve ziyaret inancını¹ da içerir ve bu ziyaretlerde dilek dileme, dua etme, kurban kesme, aş pişirip pay etme, adak adama gibi ritüeller yaygındır. Veliler etrafında oluşan kerametler, İslam inancı içerisinde sunulmuş olsa da geçmişten günümüze Türk halk kültürü öğelerinin canlılığını sürdürerek varlığını koruduğunu göstermektedir (Coşkun, 2020, s. 30).

Bu çalışmadaki amaç, Alevi inancında önemli yeri olan veli kültürü ve keramet inancının geçmişten günümüze ulaşan menkıbelerinin kaynağı, içeriği ve etki alanını inceleyerek günümüzde devam eden veli ve keramet inancının benzeşen yönlerini belirlemektir.

1. Kavramlar: Veli, Keramet ve Menkıbe

1.1. Veli

Arapça ‘veli’, yaklaşmak, yakınlık kurmak anlamıyla bağlantılı olarak koruyucu ve gönüldaş, dost, arkadaş anlamlarını taşır. “Tasavvufi anlamda ‘veli’, ‘Allah tarafından dost edinilen, O’na yakın olan ve mümin kullarına yardım eden’ anlamında kullanılır.” Veli olmak, erenlik, ermişlik, abdalık, mürşitlik gibi kavramlarla ilişkilendirilir ve veli, dinî bir şahsiyet olarak tanımlanır.² Veli, nefsini terbiye eden, dünya heveslerini aşan bir kişidir. Genellikle veliler, kendilerinde keramet adı verilen olağanüstü özellikler ve lütuflar taşıyan, Allah dostu olduğuna inanılan kişilerdir (Alay, 2019, s. 269). Cürcani’ye göre veli, sürekli olarak Allah’ın ihsan ve lütuflarına mazhar olan kişidir. Bu şahsiyet, Allah’ın varlığına ve O’nun niteliklerine aşina olan, isyandan kaçınan ve dünyevi arzulara karşı temkinli bir tutum sergileyen biridir (Cürcani, 2014, s. 114). Toplum arasında, bu kişilere ölümsüz oldukları gözüyle bakılmaktadır. Korkmaz ise veli kişiyi, velayet mertebesine erişerek ölümsüzlüğe ulaşmış yüce insan şeklinde belirtmektedir (Korkmaz, 1994, s. 372).

Uludağ’a göre, tasavvufta veliler için birçok isim kullanılır; ehl-i mahabbet, ehlullah, iyalullah, üstad, şeyh, muhip, âşık, abdal, arif, vasil, gavs, mürşid, mürebbi, mürit, derviş, hakîm, hükema, ahyar, nükab, ebrar, şüttar, mutasavvife ve mütekaşşife gibi çeşitli terimler bulunmaktadır. Türkçede, evliyalar için ise genellikle eren, ermiş gibi adlar kullanılır. Orta Asya ve Rusya Federasyonu sınırları içerisinde yaşayan Türk topluluklarında, evliyaya “ata” veya “ışan” denilmektedir (Uludağ, 2013, s. 25).

Veliliği, geniş ve dar mana olarak iki anlamda ele alabiliriz. Geniş anlamda her insan, Allah’ın dostudur, O’nun veli kuludur. Ancak dar manada velilik, sürekli, kararlı ve ihlaslı bir şekilde ibadet ve kulluk eden başta

¹ Ziyaret inancı, ziyaret kültürü ya da inancı yaşayan topluluğun bakış açısıyla ziyaret fenomeni, kökeninde yer alan ata/veli kültürü inancı ile bir fenomen olarak manevi güç sayesinde çok önemli birer çekim merkezi olan kutsal mekânların türlü dilek ve amaçlar için belli usullerle ziyaret edilmesine karşılık gelerek halk dininin karakteristiğini oluşturur (Akın, 2022).

² Veli kavramı, velayet inancı üzerinde şekillenerek velayet hakkına sahip kutlu şahsiyetleri ifade etmek için kullanılır. Kavram, tarihsel olarak ataların ve ulu şahsiyetlerin ruhlarını memnun etme inancı olan atalar kültürünün İslam inanç dairesi içerisinde geçirdiği değişimle oluşan veli kültüne bağlıdır. Alevi inanç sisteminde, kut sahibi dinî karizmatik şahsiyetler ve bu şahsiyetler çevresinde şekillenen ocak merkezli yapılanma hakkında detaylı bilgi için bk. Eröz, 1990, s. 33-39; Yaman, 2006, s. 48-61; Ersal, 2016; Akın, 2020; Baharlı 2020; Akın, 2022.

peygamberler olmak üzere takva sahibi bütün saf ve temiz inananlara özgüdür (Uludağ, 2013, s. 25). Sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen keramet, kerem gibi masdar olup “iyilik, cömertlik” manasında isim şeklinde de kullanılır. Terim olarak “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi, veli kullarından zuhur eden olağanüstü hâl” diye tanımlanır (Uludağ, 2022, s. 268-270).

1.2. Keramet

Peygamberlik iddiası olmayan ancak, veli veya ermiş olarak kabul edilen kişilerde gözlemlenen olağanüstü durumlar, genellikle “keramet” olarak adlandırılmaktadır. Bu durumlar, dinî veya manevi özelliklerin ötesinde, sıradan dünya kurallarına uymayan, nadir ve dikkate değer olayları içermektedir (Korkmaz, 1994, s. 204). Şimşek, keramet kelimesinin, lügatte “ikram” anlamına geldiğini belirtir; tasavvufi terminolojide ise “mümin ve sâlih kişilerin eliyle gerçekleşen olağanüstü durumlar” olarak tanımlandığını aktarır. Bazıları, Allah’ın evliyaya her türlü ikramını keramet olarak adlandırırken, harikuladeliği şartını koşmayabilirler (Şimşek, 1990, s. 106).

Tasavvufta, veli kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, özellikle 9. yüzyıldan itibaren keramet, velilerin en çarpıcı belirtilerinden biri hâline gelmiştir. Bu dönemden itibaren, veli anlayışıyla birlikte keramet anlayışı da geliştirilmiş ve teorik olarak incelenmiştir. Mutasavvıflar, keramet gerçekleşmesinin dinin temellerinden herhangi birini ihlal etmediği için keramet dinen kabul edilir olduğunu belirtir. Ancak keramet, Hakk’a ulaşmayı hedefleyen bir veli için zorluk yaratacağı düşüncesi de yaygınlaşmıştır. Kerametlere kapılan bir velinin, ben oldum düşüncesi ile Hakk’a ulaşmak arzusundan vazgeçmeyi istemeyebileceği fikri doğmuştur. Bundan dolayı, keramet, Allah tarafından sâlih kullarına uyguladığı bir sınav, imtihan olduğu fikrine varılmıştır (Ocak, 2010, s. 28). Keramet, doğa yasalarıyla açıklanamayan, olağanüstü bir fenomendir; şeriata bağlı veli kişilerin eliyle meydana gelir ve şeriata prensiplerine uygun olur. Keramet kaynağı Allah’tır ve yalnızca O’nun takdir ettiği kişilere bahşedilir; veli ise bu kerametini gizli tutma sorumluluğundadır (Kubat, 2013, s. 46-47).

Akçiçek, kerametlerin çeşitliliğine işaret eder. Kerametler arasında, var olan bir şeyin yok edilebilmesi veya yok olan bir şeyin var edilebilmesi gibi durumlar yer alır. Gizli olan işlerin açığa çıkarılması veya açık olan işlerin gizlenmesi gibi olaylar da kerametler arasındadır. Duanın kabul edilmesi, kısa zamanda uzun mesafelerin kat edilmesi, az gıda ile çok yemek pişirilmesi gibi olağanüstü durumlar da kerametlerdendir. Kerametler aracılığıyla gizli işlerin bilinmesi, gaipten haberler alınması, aynı anda farklı yerlerde bulunulması gibi yetenekler de söz konusudur. Ölülerin diriltilmesi veya dirilerin öldürülmesi, eşyaya hükmedilmesi, cansız varlıkların konuşurulması, yeme içme ihtiyacının gaipten karşılanması, havada seyahat edilmesi, su üzerinde yürünmesi gibi olaylar da kerametler arasında yer alır. Ayrıca, vahşi hayvanların emir altına alınması, olağanüstü fiziksel güçlerin sergilenmesi ve işaret yoluyla bir kimsenin düşürülmesi gibi durumlar da kerametlerin örneklerindedir (2016, s. 108).

Keramet ve mucize terimleri, sıklıkla karıştırılır. Mucize, İslam inancında sadece peygamberlere atfedilen ve akıl yoluyla açıklanamayan, doğaüstü olaylara denir. Bir peygamberin, kendisine peygamberlik müjdenmeden önce peygamber olacağını gösteren delil ve olağanüstü olaylara da irhas adı verilir. Keramet ise genellikle velilere özgü olan, doğaüstü güçlerin varlığını ve Allah’ın lütfunu gösteren olağanüstü durumlar olarak tanımlanır.

1.3. Menkıbe

Menakıpname kelimesinin kökenine indiğimizde, Arapça “menkıbe”, Farsça “name” sözcüklerinin sentezi neticesinde oluşmuştur (Güneş, 2011, s. 196). Osmanlıca-Türkçe sözlükte “menkıbe” kelimesi, “Ünlü veya tarihî kişilerin yaşantılarıyla ilgili fıkralar ve hikâyeler” olarak tanımlanır (Devellioglu, 2012, s. 713). Korkmaz, menkıbeyi “velilerin efsanevi yaşamlarını, gerçekleştirdikleri doğaüstü eylemleri ve gösterdikleri mucizeleri anlatan metinler” diye tanımlar (1994, s. 237). Uludağ, velilerin yaşamları, tavsiyeleri ve örnek davranışlarıyla ilgili hikâyelerin anlatıldığı eserlere “menkıbe” adının verildiğini aktarır. Bu hikâyeler, velilerin yaşam tarzlarını, örnek davranışlarını ve öğütlerini içerir (Uludağ, 2005, s. 243).

Ocak’a göre, “Hz. Peygamber’in erdem ve kerametleri için kullanılan” menkıbeler, zamanla çeşitli dinî liderler ve tarikat pirleri için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda menkıbeler, sadece peygamberler için değil, birçok pir, mürşit, veli gibi önemli dinî şahsiyetlerin yaşamlarını ve onların gösterdiği olağanüstü hâlleri, kerametleri anlatan öyküler olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde, dinî şahsiyetlerin ve tarikat liderlerinin kerametleri ve olağanüstü durumlarının anlatılması ve kaleme alınmasıyla menkıbe veya velayetname türü ortaya çıkmıştır (Ocak, 2010, s. 27). Menkıbe terimi, İslam coğrafyasında ortaya çıkan veli

kültürüne dayanan ve genellikle 9. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlayan küçük hikâyelerdir. Tasavvufun dinî ve sosyal hayattaki etkisiyle Türk kültür ve anlatı geleneğinde önemli bir yer edinmiştir (Kemaloğlu, 2016, s.5).

Ocak, evliya menkıbelerinin tarihçesini, tasavvuf akımının yayılmasıyla yakından ilişkilendirir. 9. yüzyıldan itibaren, İslam dünyasında, tasavvufun etkisi artarken 11. yüzyılda tarikatların oluşmaya başlamasıyla birlikte, velilerin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler içeren menkıbeler ortaya çıktığını belirtir. Bu menkıbeler, başlangıçta çeşitli tasavvufi eserlerde yer alırken 13. yüzyıldan itibaren tek bir veli etrafında dönen menkıbeleri toplayan “menakıp”, “menakıpname” veya bazen “velayetname” adı verilen ayrı eserler hâlinde kaleme alınmıştır. Bu eserler, ilk olarak Arapça ve Farsça olarak yazılmış, daha sonra Türkçeye de çevrilmiş ve İslam dünyasının genelinde popülerlik kazanmıştır (Ocak, 2000, s. 17).

11. yüzyıldan itibaren Kadiriyye ve Rifaiyye gibi önde gelen tarikatların kurulmasıyla birlikte, menkıbe kavramı daha geniş bir içeriğe sahip hâle gelmiştir. Bu dönemde, “keramet” terimi de menkıbelerle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Abdülkadir-i Geylanî, Ahmed er-Rifâî gibi tarikat liderlerinin vefatlarının ardından yazılan eserlerde, bu kutsal kişilerin gerçekleştirdikleri kerametlere dair hikâyeler anlatılmaya başlanmıştır. Bu süreçte menkıbe kelimesi, keramet ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, tasavvuf geleneğinde menkıbe metinlerinin ve menkıbe yazma geleneğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Şahin, 2004, s. 112).

Menkıbelerin kaynağını sadece İslam dinine dayandırmak, tam bir bakış açısı sunmayabilir. Özellikle Budist din adamları, yeni takipçiler kazanma, ikna etme ve propaganda aracı olarak havada yürüme, organları kesip yerine koyma, vücutlarından ateş çıkarma, hatta ölüyü diriltme gibi mucizevi eylemler gösterdikleri iddiası ile anılmışlardır. Türk toplumlarında, evliya menkıbeleri genellikle İslam dinini kabul ettikten sonra daha yaygın hâle gelmiştir (Babür, 2019). Türklerin İslam öncesi inanç, destan, efsane ve geleneklerinin İslam’ın kabulüyle birlikte bu yeni dinin çeşitli unsurlarıyla sentezlendiği görülmektedir. Özellikle eski şaman geleneğindeki cinlere karşı yapılan savaşlar ve ölümlerle iletişim kurma konusundaki olağanüstü hikâyeler, Türk kültüründe önemli bir yer tutar. Bu gelenekler, İslam’ın kabulüyle birlikte velilerin kerametleriyle harmanlanmıştır. Ayrıca, Budizm’den gelen aziz inanışları da İslam’ın veli anlayışıyla benzerlikler taşımaktadır ve tasavvufi doktrinlerle uyumlu görünmektedir. Budist azizlerin doğaüstü niteliklere sahip olduğuna dair havada uçma, mevsimine uygun olmayan zamanlarda meyve veren ağaçlar veya farklı varlıklara dönüşme gibi hikâyeler, ahlaki terbiye ve dinî öğretilerle birlikte propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle Budizm’in Uygurlar arasında yayılmasıyla Uygur şamanları, Budist menkıbelerini halka aktararak yeni dinin propagandasını yapmışlardır. İslam’ın benimsenmesinden sonra ise Budizm kökenli bu menkıbeler, “baba” veya “ata” lakaplı tarikat liderleri tarafından İslamî propagandada kullanılmıştır (Ocak, 2010, s. 31-32).

Türk toplulukları, yaşam koşulları, kültürel ve ekonomik çevre, eski gelenek, görenek ve inançlarını genel olarak yeni kabul ettiği İslam inancı kisvesi altında devam ettirmiştir. Özellikle Melameti-Kalenderi sülûfî adı altında bilinen tasavvufi bir İslam yorumunun temel özellikleri, İslamiyet’in kabulünden önceki Şamanist, Maniheizt ve Budist inançlarının ilginç bir birleşimini ortaya koyar. Bu özgün İslam yorumu, zamanla yerleşik çevrelerle gelişen etkileşim oranına bağlı olarak Alevilik ve Sünnilik inancının etkisi altına girmiş ve gelişmiştir. Fakat geçmişten getirdikleri gelenek, görenek ve inançlarının mevcudiyetini sürdürmüşlerdir (Ocak, 1996, s. 35-36).

Kadim pagan dinlerinin ve semavi kitapların içeriğinde bulunan hikâyeler arasında benzerlikler gözlemlenir. Bu hikâyelerden esinlenerek şekillenen menkıbeler, ilgili dinlerin mensuplarının hayal dünyasında ortaya çıkar ve zamanla gelişir. Toplumlar, bu hikâyelerden beslenerek menkıbeleri kendi zevklerine ve inançlarına göre şekillendirirler. Menkıbelerin kökeni büyük ölçüde semavi kitaplara dayandığı için semavi dinlere mensup bireyler ve topluluklar arasında ortak inanç ve betimlemelerin bulunması doğaldır. Zira Kur’an’da Allah’ın “De ki: ‘Biz Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilene, Musa’ya, İsa’ya ve peygamberlere Rablerinden verilene inandık. Onlardan hiçbirisine ayırım gözetmeyiz ve biz O’na teslim olmuşuz.’” (Bakara 2/136) şeklindeki buyruğu, bu durumu açıkça ifade etmektedir. Hristiyanlar ve Müslümanlar, ortak hikâyeleri kendi dinlerinin kahramanlarına atfetmişlerdir (Babür, 2019, s. 141-143).

Coşkun, menakıpnamelerin iki aşamalı bir oluşum sürecine işaret eder. Bu süreçte, öncelikle sözlü kültür ortamında, tarikat lideri veya önde gelen bir şahsiyet etrafında yaşanan olağanüstü durumlar, sözlü olarak nesilden nesile aktarılır. İkinci aşamada ise bu sözlü geleneğe dayanan kerametler, genellikle bir sanatçı

kimliğine sahip bir kişi tarafından derlenir ve yazıya dökülür. Menakıplamelerde anlatılan kerametlerin bir kısmı, söz konusu şahsın yaşadığı dönemde gerçekleşmişken bir kısmı ise şahsın vefatının ardından oluşabilir. Mühim olan, ilgili kişinin toplum içerisinde sevilen, saygı duyulan ve veli olarak kabul edilen bir figür olmasıdır. Bu şahsın etrafında yaşanan olağanüstü olaylar, kuşaktan kuşağa büyük bir inançla aktarılarak menakıplamalere konu olur (2018, s. 33).

Ocak, evliya menkıbelerindeki motiflerin kökenlerini şu şekilde sınıflandırıp incelemiştir: Şamanizm kökenli motifler, Uzak Doğu ve İran dini kökenli motifler ve Kitab-ı Mukaddes kökenli motifler (Ocak, 2000, s. 93-255).

1.3.1. Şamanizm'den Kaynaklanan Motifler:

- Büyü ve sihir uygulamak
- Hastalıklara şifa bulmak
- Geleceği ve gizli bilgileri bilmek
- İlahi varlığın insan suretinde görünmesi
- Doğal güçlere hükmetmek
- Ateşi kontrol etmek
- Ölüleri diriltmek
- Kadın ve erkeklerin birlikte ibadet ettiği törenler
- Tabta kılıçla mücadele etmek

1.3.2. Uzak Doğu ve İran Dinlerinden Kaynaklanan Motifler:

- Tenasüh inancı
- Hulûl inancı
- Şekil (don) değiştirme
- Ejderba ile mücadele
- Havada uçmak
- Dört unsur (anasır-ı erbaa) inancı
- Ateş kültü

1.3.3. Kitab-ı Mukaddes'ten Kaynaklanan Motifler:

- Hayattayken göğe yükselmek
- Suyu değişikliğe uğratmak
- Halke felaket musallat etmek
- Bolluk getirmek
- Az bir miktar yiyecek ile kalabalığı doyurmak
- Görme yetisini sağlamak
- Ölü bir varlığı canlandırmak
- Nefes evladı edinmek
- Kurumuş odunu canlı hâle getirmek
- Yerden veya taştan su çıkarmak
- Nebri veya denizi açmak ve geçmek
- Suyun üstünde yürümek

2. Keramet İnançında Tokat Zile Örneği

Zile, günümüzde Tokat ili sınırları içinde yer almakta olup Asur Krallığı'nın başkenti Ninova Melikesi Semiramis tarafından kurulmuş ve dört bin yıllık bir tarihî mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olan Zile, tarihin derinliklerinden izler taşırken, geçmişten günümüze kadar çeşitli kültürel etkileşimlere sahne olmuştur. Bu etkileşimler arasında özellikle Anaitis mezhebi mensuplarının ziyaret yerleri olarak ön plana çıkmıştır. Anaitis, kelime anlamı olarak “tertemiz” olan bir tanrıçayı simgeler ve eski İran dininde, aşk ve doğruluk tanrıçası olarak kabul edilir. Zile’de Anaitis adına inşa edilen tapınaklar, bu mistik inanışın ve kültürün izlerini günümüze kadar taşır. Tarihi boyunca pek çok uygarlığı barındıran Zile, mistik ve spiritüel düşüncenin yoğun olarak hissedildiği bir ilçe olmuştur (Yardımcı, 1998, s. 225-238).

Zile’deki Anaitis Tapınağı yakınında her sene sonbaharda düzenlenen geleneksel “Sokaia” şenlikleri, yüzyıllardır ilçenin kültürel dokusuna önemli bir renk katmaktadır. Bu şenlikler, uzun yıllar boyunca “deri (aşlı deir)” adıyla devam etmiş ve daha sonra “panayır” adı altında mevcudiyetini günümüze kadar sürdürmüştür. Ekseriyetle Ekim ayının son haftası ile Kasım ayının ilk haftası arasında gerçekleştirilen bu etkinlikler, Zile’nin kültürel mirasının yaşatılmasında ve halk arasındaki dayanışmanın güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Yardımcı, 1998, s. 225-238).

Zile’nin tarihî ve mistik zenginlikleri, birçok evliyanın ve ziyaret yerinin varlığıyla belirginleşmektedir. Bu yerlerle ilgili olarak çeşitli kerametler aktarılmakta ve her bir ziyaret yerinin bir çeşit şifa kaynağı olduğuna inanılmaktadır. Zile’de yaşayanların şehir dışına göç etmiş olsalar dahi, doğup büyüdükleri topraklara geri döndüklerinde, sadece dost ve akrabalarını ziyaret etmekle yetinmeyip bu kutsal mekânları da ziyaret etme geleneği sürdürülmektedir. Ancak, Zile’deki bu yapılar ve yaşamış olan veliler hakkında yazılı kaynaklar oldukça dardır ve bu hikâyelerin çoğu, sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır.

Yardımcı’nın araştırmasına göre, Zile’de toplam 88 yatır ve ziyaret yeri bulunmaktadır. Bu yerlerin 21’i ilçe merkezinde, geri kalanı ise köylerde yer almaktadır. Ayrıca, 18. yüzyılın sonlarına doğru Zileli Âşık Seyit Derviş tarafından yazılan ve edebiyatımızda tek örnek olan Yatırlar Destanı, ilçedeki 15 yatır ve ziyaret yerine atıfta bulunmaktadır (Yardımcı, 1998, s. 225-238).

2.1. Çeltek Baba

Çeltek Baba’nın kabri, Tokat’ın Zile ilçesine bağlı Çeltek köyünde bulunmakta olup bölgede yaşayan Aleviler tarafından sıkça ziyaret edilen bir merkez hâline gelmiştir. Bu ziyaretgâh türbe, cemevi, kurban kesme alanı, aşevi, konuk evi, kütüphaneyi içeren bir kompleks hâlinde hizmet vermektedir. Dolayısıyla bu yapılar, külliye benzeri bir inanç merkezi oluşturmaktadır.

Çeltek Baba Türbesi, ruhsal sıkıntı çekenlerin, akıl hastalığı yaşayanların ve felç geçirenlerin ziyaret ettiği bir mekândır. 13. yüzyılda, Ahmet Yesevî tarikatından gelen ve bu bölgeye yerleşen Şeyh Mahmut, Çeltek Baba olarak tanınmış ve bölgede adını duyurmuştur. Şeyh Mahmut, Çeltek köyüne tekkesini kurarak manevi rehberlik yapmış, köyün adı da onun şahsiyetinden esinlenerek verilmiştir (Trak & Zengin, 1994, s. 79).

Özköse’nin ifadesine göre, Çeltek Baba’nın öz adı Şeyh Mahmut’tur; lakabı Doğan ve unvanı Emirci’dir. Ocağı Çeltek’tir. Emirci, taraftarlarının bağlı olduğu manevi liderin adıdır. Doğan lakabını almasının nedeni ise doğanların genellikle yüksek kayalıkların üzerinde ya da terk edilmiş yurtlara yuva yapmalarıdır. Şeyh Mahmut, zaviyesini İslam dininin ulaşmadığı ve Türk egemenliği bulunmayan bir bölgede, Hristiyan topluluklarının içinde kurmuştur. Doğan kuşu, isteklere ulaşma, güç, düşmanı yenme, otorite ve üzüntüden kurtuluş sembolü olarak kabul edilir. Bu nedenle ermişliği, bilgeliği, liderliği, manevi derinliği ve geniş bir takipçi kitlesiyle, sevenlerinin bağlılığıyla, doğan kuşu gibi hedefine ulaşan bir isimdir. Çeltek Baba ile ilgili birçok keramet öyküsü anlatılmaktadır. Onlara farklı bir bakış açısıyla göz atalım (Özköse, t.y.).

2.1.1. Yerden veya Taştan Su Fışkırtmak

Trak ve Zengin’in ifadesine göre, Çeltek köyünün bulunduğu alanda, eskiden Hristiyan halk ikamet etmiş. Bu topluluğun dinî liderleri, kutsal kitaplarına bakarak “Bu yere biri gelecek ve bizi buradan uzaklaştıracak.” şeklinde öngörülerde bulunmuş (Trak & Zengin, 1994, s. 79).

Bir gün bu dinî lider, köyün tepesinden çevreyi gözlemliyormuş. Aniden, tepenin etrafındaki düzlükte bir adamın farkına varmış. Derhâl, kim olduğunu ve ne yaptığını öğrenmek için bir bekçiyi göndermiş.

Bekçi yanına yaklaştığında, bu kişinin elindeki asasını yere vurup vurduğu yerden su çıkardığını görünce şaşırıp koşarak dinî liderlerine varmış. Gördüklerini anlatınca liderleri, “Bize buralardan gitmek gözüküyor.” deyip etrafındakilerle oradan göç etmiş.

Şeyh Mahmut Emirci Doğan’ın kerametleri arasında, suyu kontrol etme yeteneği bulunmaktadır. Şeyh Mahmut’un asasını vurmasıyla ortaya çıkan su kaynağına “Hacetpınarı” adı verilmiştir. Bu su, yerel halk arasında şifa kaynağı olarak kabul edilmekte olup, özellikle ruhsal sıkıntılar çekenler ve felç geçirenler tarafından ziyaret edilerek dualar edilmekte ve adaklar sunulmaktadır (Trak & Zengin, 1994, s.79).

2.1.2. Mekânın Dışına Çıkmak, Aynı Anda Birçok Yerde Bulunmak ve Hastaları İyileştirmek

Şeyh Mahmut, bir doğan kuşu ve bir keklikle dolaşırken, yörenin beylerinden birine rast gelmiş. Adam, oğlunun ayağının rahatsız olduğunu şifa bulmak için Şeyh Mahmut’a geldiğini ve onun köyde olup olmadığını sormuş. Şeyh Mahmut ise kendisiyle ilgili olarak “Evet, köyde.” şeklinde cevap vermiştir. Bey ve adamları köye doğru yürürken, köyün içine geldiklerinde Şeyh Mahmut kendilerini karşılamış ve gerekli bakım ve tedaviyi sağlamıştır. Çocuk sağlığına kavuştuktan sonra kendisine bir dilek hakkı verilmiş ve Şeyh Mahmut, “Doğanımın uçtuğu yerlerin öşrünü bana verin.” demiştir. Bunun üzerine kendisine 17 köyün öşrü hibe edilmiştir (Özköse, t.y.).

2.2. Karaşeyh Baba

Karşeyh’in türbesi, Zile ilçesine bağlı eski adı Bayat olan ancak günümüzde Karşeyh olarak bilinen köyde bulunmaktadır. Bu türbe, bölge ve bölge dışında yaşayan çok sayıda Alevi topluluğu tarafından sıkça ziyaret edilen bir merkez konumundadır. Karşeyh’in gerçek adı, Kara Yakup’tur. Şeyh Yakup Evsed, Şeyh Nusrettin tarafından bu köye irşat göreviyle atanmıştır. “Evsed” kelimesi, “siyah, kara” anlamına geldiğinden, Kara Yakup’a “Karşeyh” adı verilmiştir. Halk arasında ise “Karaşih” olarak da bilinir. Karşeyh’in köye gelmesiyle birlikte köyün eski adı unutulmuş ve Karşeyh olarak anılmaya başlanmıştır.

Karşeyh köyünde bulunan Karşeyh Baba, çeşitli dileklerin yerine getirilmesi için ziyaret edilen önemli bir türbedir. Karşeyh Baba’ya dair çevrede çeşitli menkıbeler anlatılmaktadır. Bu kerametlerden bazıları şunlardır:

2.2.1. Tabiat Kuvvetlerine Hâkim Olmak

Karşeyh köyündeki türbenin yanından Çekerek Irmağı akmaktadır. Bu akarsu, ilkbaharda düşen yoğun yağışlar ve karların erimesiyle taşarak çevresini su altında bırakmakta ve zarara yol açmaktadır. Bir ilkbahar günü, şiddetli yağmur nedeniyle ırmak kabarmış ve Karşeyh Türbesi’ne kadar ulaşmıştır. Köy halkı, türbeyi selden korumak için çaba göstermiş ve önüne baraj yapmıştır. Bu sırada, bilinmeyen bir yaşlı gelmiş ve niçin uğraştıklarını sormuştur. Köylüler, “Türbeyi selden korumak için baraj yapıyoruz.” demişlerdir. Yaşlı adam, “Boşuna çaba harcıyorsunuz. Kendini koruyamayan türbeyi varsın sel alsın.” diyerek ortadan kaybolmuştur. Şaşkınlık içinde olan köylüler, işi bırakıp köye geri dönmüşlerdir. Gece boyunca yağmur devam etmiş ve sabah olunca köylüler, türbenin akıbetini merak etmişlerdir. Ancak büyük bir şaşkınlıkla karşılaşmışlardır çünkü ırmak, yatağını değiştirmiş ve türbeden 500 metre uzaklıktan akmaya başlamıştır.

Zile ve çevresinde sıkça duyulan bir deyim olan “Kendini kurtaramayan evliyayı varsın sel götürsün.” ifadesi, bölgedeki kültürel ve dinî inanışların bir yansımasıdır. Bu deyim, yerel halk arasında yaşayan bir gelenek hâline gelmiştir ve çeşitli durumlar için kullanılır (KK-1, KK-2, KK-3).

Karşeyh Türbesi, ayrıca yağmursuz geçen mevsimlerde, yağmur duası yapmak için köy halkı tarafından ziyaret edilir. Kuraklık dönemlerinde, yerel halkın inancına göre, türbeye dua etmek yağmurun bereket getirmesi için önemli bir adımdır. Bu nedenle, köy halkı sık sık türbeyi ziyaret ederek dualarını eder ve yağmurun bol ve bereketli olması için niyazda bulunurlar. Türbenin yağmur duası için bir merkez olması, bölgedeki dinî ve kültürel değerlerin bir ifadesidir ve halkın inançlarıyla uyumlu bir şekilde yaşamaktadır (KK-1, KK-2, KK-3).

2.2.2. Halka Felaket Musallat Etmek

Köylüler, doğru söylediğinden şüphe edilen kişileri ya da yalan yere yemin edenleri, doğruluklarının test edilmesi için bu türbeye götürülürlermiş. Yalan söyleyen ya da yemin eden kişi, türbenin önünde, “Eğer yalan söylediysem, Karşeyh bana ceza versin!” diye bağırmış. Eğer kişi gerçekten yalan söylemişse, dili anında tutulmuş (KK-1, KK-2, KK-3).

2.2.3. Hastaları İyileştirmek

Karaşeyh'e dair inançlardan biri, kara sevda çekenlere yardım ettiği ve hastalık çekenlere şifa dağıttığı yönündedir. Yerel halk arasında, Karaşeyh Türbesi'ni ziyaret edip adak adadıkları takdirde hastalıklarına şifa bulduklarına dair güçlü bir inanç vardır. Bu inançlar, bölgedeki dinî ve kültürel dokunun bir parçası olarak uzun yıllardır yaşamaktadır ve insanların yaşamlarını etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilir (KK-1, KK-2, KK-3).

2.3. Hüseyin Onar Dede (Hus-i Ayşe)

Hüseyin Onar Dede'nin Tokat ili Zile ilçesinde Büyükaköz köyünde türbesi bulunmaktadır. Bölge, halk arasında Hus-i Ayşe (Ayşe oğlu Hüseyin) olarak bilinmektedir. Kökeninin 8. İmam Ali er-Rıza'ya oradan da Hz. Muhammed'e dayandığı belirtilmektedir. Hüseyin Onar Dede'nin hayatıyla ilgili yazılı kaynak bulunmamaktadır ancak yapılan görüşmeler neticesinde bölge halkı nezdinde, yaşadığı zaman diliminde derin bilgisiyyle halka rehberlik eden, herkesin sevgi ve saygısını kazanmış, keramet sahibi bir büyük zât olduğuna inanıldığı görülmüştür. Vefatından sonra bile sıkıntı içinde olanlara yardım eli uzatmış ve yaşadığı mekân, ziyaret edilen kutsal bir yer olarak kabul edilmiştir. Makam mezarı, köyün meydanında iki katlı bir yapının içerisinde yer almaktadır. Türbe içerisinde aşevi, kurban kesim yeri, cemevi ve dede odası bulunan çok amaçlı bir şekilde yapılmış bir yapıdır. Yaşadığı dönem tam olarak bilinmemektedir. Keramet ehli olduğu ve kendi soyundan olanların da keramet ehli olduğuna inanılır (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.3.1. Ateşe Hükmetmek

Köy halkı, köy meydanında büyük bir kazanda bulgur pişirmekteymiş fakat bu bulguru karıştırmak için yeteri büyüklükte bir kepçe bulunamamış. Hüseyin Onar Dede, kaynar kazanın içine kolunu kepçe niyetine daldırarak ve bulguru karıştırmış. Ateş, Hüseyin Onar Dede'nin koluna herhangi bir zarar vermemiş ve köylüler bu olay sonucunda onun keramet ehli olduğuna kanaat getirmiş (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.3.2. Hastaları İyileştirmek

Hüseyin Dede'nin torunlarından Nebi Onar Dede, hasta olan, şifa bulmak isteyenlerin Hüseyin Dede'ye gelip lokma istediklerini belirtti. Hüseyin Dede'nin hastalara lokma ikram ettiğini, dua edip sırtlarını sıvazlayıp şifa dağıttığını aktardı (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.3.3. Gaipten ve Gelecekte Haber Vermek

Hüseyin Dede'nin ve torunlarından Ahmet Dede'nin (Dadgo Dede), vecde geldiğinde mekânın dışına çıkıp diğer evlialarla iletişim kurabildiği söylenmektedir. Ahmet Dede'nin diğer veli kişilerle (özellikle de Tokat'ın Zile ilçesinin Yücepinar köyünde ikamet eden Abuzer Doğanay Dede) hiçbir iletişim aleti kullanmadan düşsel yolla irtibata geçtiği ve gelecekle ilgili bilgi verebildiği, köy halkı tarafından aktarıldı (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.3.4. Don Değiştirmek ve Darda Kalanların Yardımına Yetişmek

Hüseyin Dede'nin kerametleri, vefatının ardından da devam etmiştir. Hüseyin Dede'nin son kuşak torunlarından Nebi Onar Dede'nin aktarımına göre, çevre köylerden olan Yücepinar köyünden iki kardeşten biri Arabistan'a çalışmaya gitmiş, daha sonrasında küçük kardeşini Arabistan'a çalışmaya çağırmış. Kardeşlerden küçük olan, sözleştikleri yerde büyüğü beklemeye başlamış fakat büyük kardeş gelmemiş bunun üzerine küçük kardeş, üzüntüyle ağlamaya başlamış ve Hüseyin Dede'yi yardıma çağırmış. Hüseyin Onar Dede'nin torunlarından keramet ehli olduğu söylenen, köy halkı tarafından Naçço Dede diye tanınan Nebi Onar Dede'yi, küçük kardeş Arabistan'da, karşısında görmüş. Nebi Dede, neden ağladığını sorduğunda başından geçen olayı anlatmış ve bunun üzerine Nebi Dede boşuna ağladığını, kardeşinin yakındaki bir sokakta onu beklediğini söylemiş. Küçük kardeş, Nebi Dede'nin bahsettiği yere gittiğinde abisini bulmuş. Abisi, kardeşine "Beni nasıl buldun?" dediğinde, Nebi Dede'nin kendisine yardım ettiğini söylemiş. İki kardeş, Nebi Dede ile ilk karşılaşmaları yere gitseler de Nebi Dede'yi tekrar görememişler. Köye haber ulaştırdıklarında Nebi Dede'nin köyde olduğu ve köyden dışarı hiç çıkmadığını öğrenmişler. İki kardeş, Arabistan'dan dönmeden önce Nebi Dede Hakk'a yürümüş. Bu iki kardeş, onun kendilerine sunduğu yardım için kurban kesip Nebi Dede'nin mezarını yaptırmışlardır. Yaşanan bu olaya tanık olan ve hâlen yaşayan köy sakinleri mevcuttur (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.3.5. Tabiat Kuvvetlerine Hâkim Olmak

Köy halkı, kurak zamanlarda türbe içerisinde ya da bahçede bulunan taşlardan orta boy bir taşı metal bir tabağa koyduklarını, ardından köy meydanında bulunan çeşmenin oluğuna bu tabağı yerleştirip dua

ettiklerini; Hüseyin Dede'yi yardıma çağırıp en fazla bir gün içinde yağmurun yağdığını belirttiler. Günümüzde hâlen bu uygulamayı yaptıklarını ve yağmurun yağdığını belirttiler (KK-4, KK-5, KK-6, KK-7).

2.4. Kaba Ardıç

Yücepinar köyünde bulunan Kaba Ardıç, gerek yakın çevre köylerde yaşayan Alevi vatandaşlar gerekse uzakta yaşayan Aleviler tarafından ziyaret edilen kutsal mekânlardan biridir. Kaba Ardıç ziyaret yerinde bulunan büyük ardıç ağacının kutsallığına inanılır. Kaba Ardıç ile ilgili yazılı kaynak bulunmamakta olup köy halkından alınan bilgiler doğrultusunda ziyaretin kökeni hakkındaki bilgiler şöyledir:

2.4.1. Hastaları İyileştirme ve Dilekleri Yerine Getirme

Hz. Ali, İslam fetihleri zamanında atıyla beraber buralara kadar gelip bu iri ardıca atını bağlamış ve ardıç ağacının gölgesinde istirahat etmiştir. Bundan ötürü kutsal sayılmıştır. Bireyler, hastalıklarına şifa, dertlerine derman, dileklerinin kabulü; kara sevda çekenler de sevdiğine kavuşmak için ziyaret etmektedir (KK-8, KK-9, KK-10).

2.4.2. Tabiat Kuvvetlerine Hâkim Olmak

Kurak mevsimlerde yağmur yağması için yardıma çağrılan ve yağmur duası için gidilen ziyaret mekânlarından olup yağmur yağdığını inanılmaktadır (KK-8, KK-9, KK-10).

3. Kerametlerin İçerik Özellikleri

Bu çalışmada incelenen Zile bölgesindeki evliyalar ve kerametlerine bakıldığında, buradaki kerametlerin benzer birçok ortak yönünün yanı sıra birbirinden farklı özellikler taşıdığı da görülmektedir. İncelenen kerametlerin kökenine bakıldığında, bu kerametlerin Ahmet Yaşar Ocak'ın tasniflediğine benzer bir şekilde eski kültürlere ve dinlere ait birçok özelliğe rastlanmıştır. Zile yöresindeki evliyalar ve kerametlerde, Şamanizm kökenli motiflerin yanı sıra, Uzak Doğu din ve inançları, İran dinlerinden gelen motifler ile Kitab-ı Mukaddes kökenli motiflerin varlığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada ele aldığımız kerametlerin çıkış noktalarının daha çok Şamanizm ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı olduğu görülmektedir.

İncelenen velilerden Hüseyin Dede'nin, "Doğal güçlere hükmetmek, ateşi kontrol etmek, mekânın dışına çıkmak, aynı anda birçok yerde bulunmak, geleceği ve gizli bilgileri bilmek, hastalara şifa dağıtmak" şeklinde sıralayabileceğimiz kerametleri büyük çoğunlukla Şamanizm kaynaklı olup kaynak kişilerle yaptığımız mülakatlarda, Ayin-i Cem'de Hüseyin Dede'nin ve torunu Ahmet Dede'nin vecde geldiklerinde buldukları mekânın dışına çıktıkları, diğer velilerle iletişime geçebildikleri belirtilmiştir. Nitekim bu özellikler dikkatle incelendiğinde, ayin sırasında transa geçen şamanı hatırlatmaktadır. Hüseyin Dede'nin kaynayan bulgur tenceresine elini sokması ve elinin yanmaması, hastalara şifa dağıtması, yağmursuz geçen mevsimlerde yağmur yağdırması gibi kerametler de Şamanizm'e ait motifler olarak sayılabilir. Hüseyin Dede'nin, torunu Nebi Dede'nin şekline girip (don değiştirmek) Arabistan'da kaybolan iki kardeşe yardım etmesi ise Uzak Doğu ve İran dinlerinde bulunan kerametlere oldukça benzemektedir.

Çalışma kapsamında incelenen diğer bir evliya olan Çeltek Baba'nın, esasını vurduğu yerden su çıkarmasıyla Uzak Doğu ve İran dinlerinden birçok ortak özellik taşıdığı görülmektedir. Çeltek Baba'nın hastaları iyileştirmesi, aynı anda iki yerde bulunması, şifa dağıtması Şamanizm kaynaklı özelliklerdendir.

Karaşeyh Baba'nın kerametlerini incelediğimizde, diğer velilerde olduğu gibi hastalıklara şifa vermesi, tabiat kuvvetlerine hâkim olup ırmak yönünü değiştirmesi, Şamanizm öğretisinde sıklıkla karşılaşılan motiflerdir. Yalan söyleyenlerin dilini lâl etmesi, ceza vermesi; halka felaket musallat etmesi gibi kerametler de Kitab-ı Mukaddes'te yoğun olarak işlenen motifler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaba Ardıç ziyaret yerinin kara sevdaya yakalananları iyileştirmesi ve hastalıklara şifa vermesi, Şamanizm kaynaklı özelliklerden biridir. Kaba Ardıç'ı diğer ziyaret yerlerinden ayıran en önemli fark, burada bir ardıç ağacının kutsal kabul edilmesidir. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında tabiat kültü, toplum inanışları içerisinde önemli bir yer tutmuş; bazı ağaçlar ve hayvanlar kutsal kabul edilip ziyaret yeri olarak görülmüştür. Günümüzde de Alevi-Bektaşî topluluklarında, bazı hayvanlar ve bitkilerin kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Kaba Ardıç ziyaret yeri, bu anlamda Ahmet Yaşar Ocak'ın sınıflandırmasının dışında kalmaktadır.

Alevi-Bektaşî inancında, ziyaret yerlerine yönelik araştırmaların artması, Ahmet Yaşar Ocak'ın sınıflamasının genişlemesine yol açacaktır.

4. Kerametlerin Dinî ve Sosyokültürel Hayattaki İşlevleri

Keramet inancının oluşması için öncelikle bir pir, şeyh, dede ya da babanın olması, ardından bu inanç önderine inanan bir topluluk oluşması gerekmektedir. Bu topluluğun da keramet ehli zatın kerametlerini diğer topluluklara duyurmasıyla bu inanç nesilden nesile aktarılmalıdır. Bu duyurma işlemi, sözlü kültür içerisinde gerçekleştiği için anlatıcı ve dinleyici, bu süreçte aktif rol oynamaktadır. Keramet anlatımında, her anlatıcı kendinden bir şey katabilmekte ve her dinleyici de kendinden bir şey bulabilmektedir. Bunun sonucu olarak da kerametler sonraki kuşaklara aktarılırken yöreden yöreye bazı farklılıklara rastlanabilmektedir. Alevi-Bektaşî inancının devamlılığında, bu anlatıcı ve dinleyici işlevi önemli yer tutmaktadır. Yazılı kaynağın sınırlı olduğu, öğretinin neredeyse tamamının sözlü kültür aktarımı ile gerçekleştiği durumlarda, keramet inancı toplumsal yapıyı anlamada önemli ipuçları vermektedir. Alevi-Bektaşî geleneğindeki kerametlerin işlevleri, şu şekilde açıklanabilir:

a. Yol kurallarını taliplere öğretmek ve gelecek kuşaklara aktarmak: Kerametler, Alevi-Bektaşî yolunda ilerleyenlerin manevi öğretileri somutlaştırarak anlamalarına yardımcı olur. Bu sayede, doğru yolu öğrenmek ve gelecek nesillere aktarmak kolaylaşır.

b. Tarikat birliği ve sürekliliğini sağlamak: Kerametler, tarikat mensuplarını bir araya getirir ve birlik duygusunu güçlendirir. Bu olaylar, tarikatın toplumsal ve manevi dayanışmasını artırarak birlik ve beraberlik içinde ilerlemeyi teşvik eder.

c. Tarikat üyelerini zihinsel açıdan rahatlatmak: Kerametler, tarikat mensuplarına iç huzur ve moral sağlayarak zorlu hayat koşullarıyla başa çıkmalarına yardımcı olur. Maneviyatın gücüyle desteklenen kerametler, kişilerin ruhsal olarak güçlenmesine katkıda bulunur. Keramet inancının temelinde, tarikatın birliği, dirliği ve devamlılığı yer almaktadır. Hemen hemen tüm inançlarda rastlanan keramet inancının temelinde, tarikatı büyütme, kişileri tarikata ve tarikatın liderine bağlamak yer almaktadır. Bu bağlılık, talibin isteği ve rızasıyla olmaktadır. Tarikatı büyütme talip olan kişi, benliğini şeyhe, pire teslim ederek öteki dünyada rahat bir konum elde etmeyi amaçlamaktadır. Kendisinin bir çaba sarf etmeden pirin gösterdiği yoldan daha kolay Hakk'a ulaşacağını; şeyhin ya da pirin öteki tarafta ona şefaathçi olacağını ve öteki dünyayı garantileyeceğini düşünür. Bu da taliplerin sınırlı sürede olan dünya hayatını rahat bir psikolojiyle tamamlamasını sağlar.

Sonuç

Alevi-Bektaşî toplumlarında inancın bir parçası olan kerametler, menkıbeleri oluşturarak konu edinilen yöre ve toplumun gelenek ve görenekleriyle ilgili birçok bilgiyi aktarmaktadır. Özellikle de tarihsel bakımdan merkezi otorite ile sıkı ilişkileri olmayan ve yazılı kaynak sayısı oldukça az olan Alevi toplumunu konu edinen akademik çalışmalar, bu kültürün anlaşılması ve tartışılması için oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda, Tokat ili Zile ilçesinde yer alan evliya menkıbeleri incelendiğinde, bu yöreye ait dinî öğretilerin İslamiyet öncesi Türklerin etkilendiği atalar kültü, tabiat kültü, Şamanizm, Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık gibi birçok din ve inanç sisteminden etkilendiği görülmektedir. Toplumun kültür, örf ve adetlerine yansıyan daha önceki inançların, dinlerin etkisi ve İslamiyet'i kabul eden Türk topluluklarının veli inancının, Alevilik'te evliya kültürünün oluşmasına neden olduğu görülmektedir. Buna ek olarak Zile'de bulunan Anaitis Tapınağı'nda yapılan "Sokaia" şenlikleri daha sonra, "deri (deir)" adı ile yüzyıllar boyu sürmüş; günümüzde de "panayır" olarak adlandırılarak mevcudiyetini korumuştur. Sokaia şenliği, eski toplumlarda farklı dinî ritüeller ve ibadet biçimlerini, çıkış noktası olarak almış olsa da günümüzde farklı din, inanç ve kültüre uyum sağlayıp devam etmektedir. Bu örnekte de görüleceği üzere, insanların geçmişten gelen gelenek, kültür ve inançlarını, yeni kabul ettikleri inanç sistemiyle benzeşen yönlerini güçlendirdiği, buna karşın farklılaşan yönlerini de görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Bu da toplumsal ve öğreti bakımından zayıf olan eski inançların, güçlü yeni inanç sistemlerine dâhil edilerek varlıklarını sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada incelenen coğrafi bölgede yaşayan Alevi topluluklarında, keramet inancının günümüzde güncelliğini koruduğu ve sonraki kuşaklara aktarımının devam ettiği anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen kerametlerin bir kısmının yakın tarihli olması ve henüz yazılı kaynaklara geçmemiş olması da böyle bir çalışmanın yapılmasını gerektirmiştir. İncelenen yörede, yakın zamanda yaşamış ve veli mertebesine ulaştığına inanılan insanların menkıbeleri, hâlen büyük bir coşkuyla anlatılmakta ve gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Çalışma kapsamındaki köylerde, pir ve ocakzâde ailelerle yapılan görüşmelerde, keramet inancının günümüzde hâlen üretildiği, yeni yaşam koşullarına tabi olarak devam ettiği ve yeni menkıbeler olarak kültürün bir parçası hâline geldiği görülmektedir.

Kaynakça

- Akın, B. (2020). *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail'in anayurdu Diyarbakır*. Kitabevi Yayınları.
- Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı*, 118-134. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1007433>.
- Akın, E. (2021). Ritüelleri ve inanç anlatılarıyla halk dininin özel bir görünüm alanı: Kadın dindarlığı (Siirt ili örneği). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20, 1012-1029. <https://doi.org/10.21547/jss.843986>
- Akın, E. (2022). *Halk dini/dindarlığı olgusunun ziyaret fenomeni bağlamında Alevilik, Sünnilik, Süryanilik inançları açısından halkbilimsel incelenmesi Diyarbakır, Siirt, Mardin örneği*. (Tez No. 767698) [Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Alay, O. (2019). Velilik ve keramet bağlamında Abdal Musa'nın gerçek ve menkıbevi hayatı-şahsiyeti. *Turkish Academic Research Review*, 4(2), 267-278.
- Baharlı, İ. (2020). *Şah'ın bahçesinde; Şah İsmail öncesi ve sonrası Kızılbaşlık*. Kitabevi Yayınları.
- Babür, Y. (2019). Müslüman evliyalari ile Hristiyan azizlerin menkıbe ve kerametleri üzerine bir mukayese denemesi. *Gazi Türkiyat*, (25), 87-145. <https://doi.org/10.34189/gtd.25.005>
- Cürçani, S. Ş. (2014). *Tarifat-tasavvuf istilabları* (A. M. Tolun, Çev.). (A. Acer, Haz.). Litera Yayıncılık.
- Çıblak Coşkun, N. (2020). Alevi-Bektaşî inancında kerametler. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırma Dergisi*, 22, 25-58. <https://doi.org/10.24082/2020.abked.294>
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye'de Alevilik Bektaşîlik*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik: Kavramlar ve ocak sistemi Çubuk Havzası örneği*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Güneş, M. (2011). Klasik Türk edebiyatında menâkıbnâmeler ve Menâkıb-ı Akşemseddin. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 165-171.
- Kemaloğlu, A. F. (2016). *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) menâkıbnâmesi ve Velayetnâme-Manâkıb-ı Hüncâr Hacı Bektaş-ı Velî'de mitoloji*. (Tez No. 447733) [Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Korkmaz, E. (1994). *Alevilik Bektaşîlik sözlüğü*. Ant Yayınları.
- Kubat, M. (2013). İslâmî öğretilerde kerâmet. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 40-70.
- Molla Cami. (2016). *Nefabatü'l-iins Min Hadarati'l-kuds* (A. Akçiçek, Çev.). Huzur Yayınevi.
- Ocak, A. Y. (1996). *Türk sufiliğine bakışlar*. İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2009). *Alevi ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri*. İletişim Yayıncılık.
- Ocak, A. Y. (2010). *Kültür tarihi kaynağı olarak menâkıbnâmeler*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özköse, K. (t.y.). Horasan erenlerinden Çelték Baba. Çelték Köyü. URL: <https://celtekkoyum.tr.gg/%C7eltek-Baba-Kimdir-f-%3Cimg-alt%3D-g-g-src%3D-g-http-d--s-s-img--webme--com-s-pic-s-a-s-aktuel-fan-s-d6be7d209d-.gif-g--s-%3E.htm>. (Erişim tarihi: 10.11.2023).
- Şahin, H. (2004). Menâkıbnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 29, 112-114) içinde. TDV Yayınları.
- Şimşek, M. S. (1990). Keramet. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 106-116.
- Trak, İ. & Zengin, M. (1994). *Zile Tanıtım*. Kale Ofset Matbaacılık.
- Uludağ, S. (2013). Veli. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 43, 25-28) içinde. TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Kabcacı Yayınları.
- Uludağ, S. (2022). Keramet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Cilt 25, 268-270) içinde. TDV İslam Araştırmaları Merkezi. (Erişim tarihi: 20.05.2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/keramet#1>.
- Yaman, A. (2006). *Kızılbaş Alevi ocakları*. Elips Kitap.

Yardımcı, M. (1998). Zile’de yatırlar ve ziyaret yerleri ile ilgili inanışlar- uygulamalar- menkıbeler. *Folklor/Edebiyat*, 17, 225-238.

Kaynak Kişiler

Kaynak kişiler ile ilgili bilgiler “adı-soyadı, doğum yılı ve yeri, mesleği, öğrenim durumu, medeni hâli, görüşme yılı ve ikâmeti” sıralamasına göre verilmiştir.

KK-1: Muammer Çelik, 1970, Karşeyh köyü/Zile, ilkokul, çiftçi, evli, 2019, Karşeyh köyü/Zile.

KK-2: Yakup Çelik, 1973, Karşeyh köyü/Zile, ilkokul, emekli, evli, 2019, Karşeyh köyü/Zile.

KK-3: Elvan Çelik, 1968, Karşeyh köyü/Zile, lise, emekli, evli, 2019, Karşeyh köyü/Zile.

KK-4: İbrahim Onar, 1936, Büyükaköz köyü/Zile, çiftçi, evli, 2019, Büyükaköz köyü/Zile.

KK-5: Sati Onar, 1936, Kırkdilim köyü/Çekerek, ev hanımı, dul, 2019, Büyükaköz köyü/Zile.

KK-6: Nebi Onar, 1971, Büyükaköz köyü/Zile, Muhtar, lise, evli, 2019, Büyükaköz köyü/Zile.

KK-7: Elif Onar, 1969, Kırkdilim köyü/Çekerek, çiftçi, ilkokul, evli, 2019, Büyükaköz köyü/Zile.

KK-8: İbrahim Doğanay, 1961, Yücepınar köyü/Zile, emekli, ilkokul, evli, 2019, Yücepınar köyü/Zile.

KK-9: Süleyman Doğanay, 1962, Yücepınar köyü/Zile, emekli, ilkokul, evli, 2019, Yücepınar köyü/Zile.

KK-10: Rıza Özer, 1936, Yücepınar köyü/Zile, emekli, ilkokul, evli, 2019, Kargapınar mahallesi/Zile.

KERAMET BELIEF AND ITS CONTRIBUTION TO THE CONTINUITY OF RELIGIOUS TEACHINGS IN ALEVI-BEKTAŞI COMMUNITIES: A CASE STUDY FROM TOKAT/ZILE

(Extended Summary)

Alevism- Bektashism is an interpretation within Islam formed by the combination of Islamic faith and traditional customs that cares about the Ahl al-Bayt and the Twelve Imams with the God-Muhammad-Ali trilogy, stating that this will be done subject to the four gates and forty authorities systematized by Hacı Bektash Veli. The belief in miracle has been a part of the faith for centuries, especially among people belonging to the Alevi-Bektashi faith, and today this belief remains up-to-date. In general, the life of people belonging to the Guardian faith in the Alevi-Bektashi communities, who live a nomadic life and have distant relations with the central government, the transfer of information about the natural beings considered sacred and the belief in miracle has been realized mostly through oral narrative. On the other hand, the written sources belonging to the belief in the miracle that have survived to the present day have been recorded by other people more often after a person's lifetime or much later than when the miracle took place. Legends created by combining the miracles are considered important literary sources that allow us to get information about the history of the guardian faith.

This study explores how knowledge, beliefs, and teachings within Alevi-Bektashi communities have been passed down through generations via legends. It investigates the transmission of belief in miracles among contemporary Alevi-Bektashi adherents, examining its persistence and adaptation to current living conditions. The research focuses on the history of Tokat's Zile district, particularly examining the miracles attributed to Guardians by local Alevi-Bektashi communities, both during their lifetimes and after death. The study reviews both written and oral legends, as well as previous academic inquiries into miracle beliefs. Field studies were conducted to investigate pilgrimage sites and sacred natural entities in Zile, utilizing methods such as direct observation, participant observation, and interviews with key informants. Additionally, the study explores the origins and motivations behind studied ceramics, emphasizing their significance within religious and sociocultural contexts through the lens of functional folk science theory.

What are the academic studies conducted about the belief in miracle and miracle? Who is the Guardian? What is the Legend? The answers to those questions have been sought. What is the history of the fair festival that takes place in Tokat Zile district and what changes have it undergone to the present day? Answers were sought to the questions of the history, rituals, common and differentiating aspects of the Çeltek Baba, Karaşeyh, Hus-i Ayşe, Kaba Ardıç visiting places located in the district of Zile.

Ahmet Yaşar Ocak classified the source of the motifs in the legends as motifs originating from Shamanism, motifs originating from far eastern and Iranian religions, and motifs originating from the Bible and studied. The motifs of the legends that we examined were determined to match the source of their motifs with the source origins systematized by Ahmet Yaşar Ocak and the motifs that do not fit this classification were determined.

During the interviews conducted in the places of visits considered sacred by the Alevi-Bektashi community in the district of Tokat and Zile, interviews were conducted with the mausoleums, Ocakzade families, faith leaders and ten people considered to be the elders of the village who are responsible for the maintenance of the mausoleum located at the places of visits.

In the context of the research question concerning the concepts of saint (veli), miracle (keramet), and legend (menkıbe): The concept of saint (veli) is identified as a significant term within Alevi-Bektashi belief. Derived from Arabic as "veli/vela", it carries meanings of friend, companion, and helper, emphasizing closeness and intimacy. In Sufi terminology, the term saint denotes someone who loves God, considers Him a friend, and is reciprocally regarded as such by God.

The term "miracle" traditionally means 'offering' and refers to 'wondrous states caused by believers and the righteous.' In Sufism, miracles became central to the concept of Guardians from the 9th century onwards. Miracles encompass a wide range of phenomena, including creating existence where there was none, accepting prayers, enabling rapid travel, transforming limited food into plenty, revealing the unseen,

being present in multiple places simultaneously, and performing extraordinary feats like resurrecting the dead, making inanimate objects speak, walking on water, and commanding animals. These miracles have been a hallmark of Sufi practice, evolving alongside the concept of Guardianship.

The term “menakipname” is formed by combining the Arabic “menkıbe” and the Persian “name” words. The concept of “menkıbe” refers to stories that depict the extraordinary states and miracles performed by prominent religious figures and leaders of Sufi orders throughout historical periods.

In terms of the origin of the places of visits we examined in the Zile district of Tokat, aspects similar to the classification of the source of the motives in Ahmet Yaşar Ocak’s sufi traditions as motives originating from Shamanism, motives originating from far eastern and Iranian religions, and motives originating from the Bible were indicated. It is known that some animals and some plants are considered sacred in the Alevi-Bektashi communities.

In this sense, the place of visiting Kaba Ardiç is outside the classification of the A. Y. Ocak. As research on the sacred places and places of visit of the Alevi-Bektashi communities increases, this will lead to the expansion and updating of these classifications.

In this context, when the legends of sufis located in Zile district of Tokat province are examined, it is seen that the religious teachings of this region are influenced by many religions and belief systems adopted by Turkish communities before Islam, such as ancestor cult, nature cult, Shamanism, Manihaism, Buddhism, Christianity. It is seen that the guardian faith of the Turkish communities that have accepted Islam caused the formation of the evliya cult in Alevism.

As a result, it has been understood that the belief in miracle in the Alevi communities living in the geographical region studied in this study remains presence today and transmission to subsequent generations continues. The fact that some of the treasures examined within the scope of the study are recent and have not yet been transferred to written sources also made it necessary to conduct such a study. The stories of people who have recently lived in the studied region and have reached the order of guardians are still being told with great enthusiasm and passed on to future generations.

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf/Cite as

Onar, C. (2024). Alevi Bektaşî toplumlarında keramet inancı ve dinî öğretilerin devamlılığına katkısı: Tokat/Zile örneği. *SÜREK Alevilik – Bektaşîlik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 64-78.

Onar, C. (2024). Keramet belief and its contribution to the continuity of religious teachings in Alevi-Bektaşî communities: A case study from Tokat/Zile. *SUREK Journal of Alevism – Bektasism and Cultural Studies*, 2, 64-78.

Yazar / Author

Cem ONAR

Bağımsız Araştırmacı
Independent Researcher

cem.onarr@gmail.com, 0009-0009-7500-1212

Geliş Tarihi / Received

15 Nisan/April 2024

Kabul Tarihi / Accepted

11 Haziran/June 2024

Yayın Tarihi / Published

30 Haziran/June 2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season

Haziran/June

Sayı / Issue

2

Sayfa / Pages

64-78

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Kapsam / Scope

Sosyal ve Beşerî Bilimler / Social and Humanitarian Sciences

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Ethical Statement

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem ve iThenticate programı tarafından incelenerek intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları / Contribution Rates of Authors to the Article

Makale tek yazarlıdır. / The article is single authored

Çıkar Beyanı / Declaration of Interest

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. / There is no conflict of interest in the preparation of the article.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Hacı Bektaş Veli Research and Application Institute